

بازبینی سند الگوی پایه با رویکرد آینده‌نگاری و تحلیل روندها

مرضیه شاوردی^۱، بهزاد سلطانی^۲

چکیده

سند الگوی پایه درصدد ترسیم آرمان و افق (چشم‌انداز) برای آینده ایران اسلامی است و افقی ۵۰ ساله را مدنظر قرار داده است. بنابراین باید در تدوین آن، نگاه به آینده داشت و با توجه به روندهای آینده، افق و آرمان و نیز سیاست‌های کلان را ترسیم کرد. از این رو، رویکرد آینده‌نگاری می‌تواند رویکردی مناسب برای تدوین این سند باشد. یکی از مهم‌ترین گام‌های رویکرد آینده‌نگاری، تحلیل محیطی است. از جمله روش‌های به‌کاررفته برای تحلیل محیطی، تحلیل روندها است. به کمک روندها می‌توان فرصت‌ها یا تهدیدهای پیش رو در آینده را شناسایی کرد و متناسب با آن‌ها چشم‌انداز، سیاست‌ها و برنامه‌ها را تدوین کرد. در این مقاله، تحلیل جامع روندهای اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی با رویکرد استیپ (STEEP)^۳ انجام شده است و در هر حوزه مهم‌ترین روندهای پیش رو با استفاده از اسناد و منابع معتبر شناسایی شده است. با استفاده از این تحلیل، فرصت‌ها و تهدیدها برای کشور تعیین شده است و پیشنهادهایی برای بازبینی و بهبود سند الگوی پایه ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: الگوی پایه، آینده‌نگاری، تحلیل روند، اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی

۱. مقدمه

در سند الگوی پایه پیشرفت، مبانی، نظام آرمان‌ها، رسالت، افق و تدابیر (سیاست‌های کلان) الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بیان شده است. افق زمانی این الگو ۵۰ ساله و تا سال ۱۴۴۴ است. با توجه به افق بلندمدت سند، توجه به روندهای آینده در تدوین آن ضروری به نظر می‌رسد، به‌گونه‌ای که سند متناسب با وضعیت و مقتضیات ۵۰ سال بعد و رهگشای حرکت کشور در دستیابی به آرمان خود باشد.

بررسی پیش‌نویس سند الگوی پایه نشان می‌دهد که با وجود تلاش‌های گسترده‌ای که برای تدوین آن صورت گرفته است، توجه به آینده در آن ملموس نیست. از این رو، به‌منظور ارتقای محتوای سند و تدوین بخش‌های مختلف آن با نگاهی به آینده، رویکرد آینده‌نگاری و به‌ویژه تحلیل روندهای آینده مدنظر قرار گرفته است.

یکی از رویکردهای مناسب برای تحلیل جامع روندهای پیش رو، رویکرد استیپ است که دربردارنده تحلیل روندهای اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی است. با شناسایی و تحلیل این روندها، می‌توان فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی کشور را شناسایی کرد و با توجه به آن‌ها آرمان، چشم‌انداز و تدابیر بیان‌شده در سند را بهبود داد. در این مقاله، روندهای مذکور با بررسی منابع معتبر بین‌المللی و داخلی تحلیل شده است و فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از آن‌ها استخراج شده است. با توجه به این تحلیل و با در نظر داشتن پیش‌نویس سند الگوی پایه، پیشنهادهایی برای بهبود سند ارائه شده است.

^۱ دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری علم و فناوری، دانشکده مهندسی پیشرفت، دانشگاه علم و صنعت ایران، Marzieh_shaverdi@yahoo.com

^۲ دانشیار دانشکده مهندسی مکانیک دانشگاه کاشان، رئیس هیئت عامل صندوق نوآوری و شکوفایی

^۳ STEEP: Social, Technological, Economic, Environmental, Political

ساختار مقاله به این شرح است: در بخش دوم روش‌شناسی تحقیق بیان شده است. بخش سوم دربردارنده کلان‌روندها در پنج حوزه اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی است. تحلیل فرصت‌ها و تهدیدها در بخش چهارم انجام شده است. بخش پنجم به ارائه پیشنهادها و بهبود اختصاص دارد. در نهایت، جمع‌بندی مقاله در بخش ۶ ارائه شده است.

۲. روش‌شناسی

اولین گام در فرایند برنامه‌ریزی راهبردی با رویکرد آینده‌نگاری، «تحلیل محیطی» است که موضوع آن، شناسایی و ارزیابی نیروها و عامل‌های محیطی اثرگذار بر جامعه مدنظر است. صاحب‌نظران، سه سطح مختلف را برای محیط پیرامون برشمرده‌اند: سطح رویدادها، سطح روندها و سطح علت‌ها. بنابراین، برای شناخت محیط پیرامونی بنگاه، بخش یا کشور، می‌توان پژوهشی را در هر یک از سطوح بیان‌شده تعریف کرد. پژوهش در سطح رویدادها، به معنای شناسایی و تحلیل رویدادهای مهم و تاثیرگذاری است که در محیط پیرامونی یک بنگاه/بخش/کشور روی می‌دهد. پژوهش در سطح روندها، ناظر بر شناسایی الگوهای نظام‌مند تغییر در محیط پیرامونی است. اهمیت روندها به این دلیل است که به مدیران و سیاستگذاران، قدرت پیش‌بینی می‌دهد و به آن‌ها این امکان را می‌دهد که جلوتر از زمان بیان‌دیشند و پیش‌دستانه به استقبال آینده بروند (ملکی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲).

با توجه به اهمیت روندها و توجه به آن‌ها، پژوهش حاضر کلان‌روندها را با رویکرد استیپ تحلیل می‌کند و با شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از آن‌ها، پیشنهادهایی برای بازبینی و بهبود سند الگوی پایه ارائه می‌کند. در این مقاله برای شناسایی روندها، از روش کیفی، یعنی مطالعه اسناد و منابع معتبر و روزآمد درباره روندها استفاده شده است.

۳. بررسی کلان‌روندها

کلان‌روندها، نیروهای جهانی، پایدار و کلان توسعه است که کسب‌وکار، اقتصاد، جامعه، فرهنگ و حتی زندگی شخصی ما را تحت تأثیر قرار می‌دهد و دنیای آینده را تعریف می‌کند. کلان‌روندها با نشان دادن مهم‌ترین نیروهای کلان جهانی و پیامدهای آن‌ها در تغییر جوامع، بازارها و فرهنگ‌ها، امکان تفکر و تحلیل راهبردی را فراهم می‌کند (ملکی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲). در این بخش کلان‌روندها در حوزه‌های اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی بررسی می‌شود.

۳-۱. کلان‌روندهای اجتماعی

کلان‌روندهای اجتماعی در ۱۲ بخش بررسی شده است.

۳-۱-۱. رشد جمعیت

بر اساس برآورد سازمان ملل، جمعیت جهان در سال ۲۰۱۱ حدود ۷ میلیارد بوده است و در سال‌های آینده افزایش می‌یابد. رشد جمعیت با در نظر گرفتن چهار سناریو برای نرخ باروری برآورد شده است و با در نظر گرفتن نرخ متوسط، جمعیت جهان تا سال ۲۰۵۰ به ۹ میلیارد نفر و در سال ۲۱۰۰ به حدود ۱۰ میلیارد نفر خواهد رسید. بخش عمده‌ای از این افزایش ۳ میلیاردی تا سال ۲۱۰۰، مربوط به کشورهای در حال توسعه خواهد بود و پیش‌بینی

بهترین کتریناس الگوی اسلامی ایرانی؛ از الگوی پایه سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

می‌شود جمعیت این کشورها از ۵/۷ میلیارد در سال ۲۰۱۱ به ۸ میلیارد در سال ۲۰۵۰ و ۸/۸ میلیارد در سال ۲۱۰۰ برسد. جمعیت کشورهای در حال توسعه طی این دوره عمدتاً بین سنین ۱۵-۵۹ سال (۱/۲ میلیارد نفر) و ۶۰ سال و بالاتر (۱/۹ میلیارد نفر) توزیع خواهد شد و تعداد کودکان زیر ۱۵ سال در این کشورها کاهش خواهد یافت (سازمان ملل متحد، ۲۰۱۱).

در ایران نیز به تبع این روند، شاهد افزایش جمعیت بالای ۱۵ سال، یعنی افراد جویای کار خواهیم بود. از این رو، ایجاد اشتغال باید یکی از برنامه‌های اصلی کشور باشد.

۳-۱-۲. پیرشدن جمعیت

در سال ۲۰۱۵، ۹۰۱ میلیون نفر از جمعیت جهان بیش از ۶۰ سال سن داشتند و این تعداد با نرخ ۳/۲۶ درصد افزایش می‌یابد. پیش‌بینی می‌شود تعداد افراد مسن در جهان تا سال ۲۰۳۰ به ۱/۴ میلیارد نفر و تا سال ۲۰۵۰ به ۲/۱ میلیارد نفر برسد. این تعداد تا سال ۲۱۰۰ می‌تواند به ۳/۲ میلیارد نفر برسد. آسیا بیش از نیمی از افراد مسن‌تر جهان را دربر خواهد داشت (۵۵ درصد) و پس از آن اروپا ۲۱ درصد از کل افراد مسن را به خود اختصاص خواهد داد. در حال حاضر، در سطح جهان از هر ۹ نفر، یک نفر بالای ۶۰ سال سن دارد. اما پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰، از هر ۵ نفر، یک نفر در این رده سنی قرار داشته باشد. در حال حاضر، در اکثر کشورهای در حال توسعه، تنها ۹ درصد جمعیت، بالای ۶۰ سال هستند. اما این جمعیت تا سال ۲۰۵۰ بیش از دو برابر می‌شود و به ۲۰ درصد می‌رسد و تا سال ۲۱۰۰ به ۳۰ درصد خواهد رسید. از سوی دیگر، در حال حاضر ۶۵ درصد از جمعیت مسن جهان در مناطق کمتر توسعه‌یافته زندگی می‌کنند. این میزان در سال ۲۰۵۰ به ۷۹ درصد و در سال ۲۱۰۰ به ۸۵ درصد خواهد رسید (سازمان ملل متحد، ۲۰۱۱).

یکی از تبعات پیر شدن جمعیت، افزایش اهمیت سلامتی افراد سالخورده و لزوم تلاش برای ارتقای کیفیت آنان است.

۳-۱-۳. توسعه شهرنشینی

گزارش سازمان ملل، نشان‌دهنده افزایش جمعیت شهری و کاهش جمعیت روستایی طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۱۰۰ است. جمعیت شهری و روستایی جهان در سال ۲۰۱۰ تفاوت چندانی با هم ندارد (۳/۵ میلیارد در برابر ۳/۴ میلیارد). اما روند رشد شهرنشینی با شیب زیاد ادامه دارد و در سال ۲۱۰۰، ۸/۵ میلیارد نفر از جمعیت ۱۰ میلیاردی جهان شهرنشینان هستند. در برابر، روند رشد روستاییان نزولی است و به ۱/۵ میلیارد نفر در سال ۲۱۰۰ کاهش خواهد یافت. منطقه آسیا بیشترین میزان رشد شهرنشینی را دارد و پس از آن آفریقا قرار دارد. جمعیت شهری آسیا از حدود ۱/۸ میلیارد در ۲۰۱۰ به حدود ۳/۸ میلیارد نفر در سال ۲۱۰۰ خواهد رسید. در منطقه آفریقا نیز جمعیت شهری از حدود ۰/۴ در سال ۲۰۱۰ به حدود ۲/۹ در سال ۲۱۰۰ خواهد رسید. اما آمریکا و اروپا رشد نسبتاً همواری خواهد داشت. با وجود اینکه توسعه شهرنشینی مزایایی مانند خدمات آموزشی و بهداشتی بهتر، افزایش مشارکت اجتماعی و سیاسی و به طور کلی توسعه اجتماعی و اقتصادی را در پی دارد، مسائل و مشکلاتی مانند مشکل مسکن، افزایش جرایم شهری، دفع زباله‌ها، آلودگی محیط‌زیست و کیفیت آب و هوا را نیز به دنبال خواهد داشت (هیلیگ گرهارد، ۲۰۱۲).

۳-۱-۴. کاهش نابرابری جنسیتی و گسترش نقش زنان در عرصه‌های اجتماعی

مجمع جهانی اقتصاد، گزارش شکاف جنسیتی را با بررسی چهار بعد مشارکت اقتصادی، دسترسی به آموزش، توانمندسازی سیاسی و بهداشت و سلامت ارائه می‌کند. در گزارش سال ۲۰۱۲ این مجمع، روند تغییر این زیرشاخص‌ها طی دوره ۲۰۰۶-۲۰۱۲ ارائه شده است. همه زیرشاخص‌ها به جز بهداشت و سلامت طی این دوره بهبود یافته است که نشان‌دهنده کاهش شکاف جنسیتی است (هاسمن^۵ و همکاران، ۲۰۱۲).

یکی از پیامدهای کاهش نابرابری، افزایش نقش و حضور زنان در جامعه و مشارکت اقتصادی-اجتماعی آنان است. این امر به نوبه خود، اهمیت آموزش، ایجاد اشتغال و ایجاد تعادل بین کار، زندگی و خانواده را افزایش می‌دهد.

۳-۱-۵. مهاجرت

برآورد مهاجرت خالص بین گروه‌های اصلی توسعه نشان می‌دهد که از سال ۱۹۶۰، مناطق بیشتر توسعه یافته، پذیرنده خالص مهاجران از مناطق کمتر توسعه یافته بوده‌اند. به علاوه، مهاجرت خالص به مناطق بیشتر توسعه یافته نیز به طور یکنواخت از ۱۹۶۰ تا ۲۰۱۰ افزایش یافته است. طی سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۱۰، مناطق بیشتر توسعه یافته سالانه پذیرای ۳/۴ میلیون مهاجر بوده‌اند. حدود ۳۹ درصد از این جریان خالص به سمت آمریکای شمالی هدایت شده است (۱/۳۳ میلیون نفر در سال). پیش‌بینی می‌شود در سال‌های بعدی دوره پیش‌بینی، مهاجرت خالص به مناطق بیشتر توسعه یافته به آرامی کاهش یابد و در طول دوره ۲۰۴۰-۲۰۵۰ به حدود ۱/۹ میلیون نفر در سال برسد که ۱/۱ میلیون نفر از آنان به سمت آمریکای شمالی حرکت می‌کنند (سازمان ملل متحد، ۲۰۱۱).

روند مهاجرت، خروج نخبگان از کشور را به دنبال دارد و برای کاهش نرخ مهاجرت باید به آموزش، اشتغال و بهبود فضای کسب‌وکار نیروهای جوان و تحصیل کرده توجه داشت.

۳-۱-۶. کاهش فقر

در حال حاضر یک میلیارد نفر از مردم جهان در فقر شدید به سر می‌برند (با درآمد کمتر از ۱/۲۵ دلار در روز) و یک میلیارد نفر دچار سوء تغذیه هستند. تعداد فقرای جهان در دوره‌های طولانی تقریباً ثابت بوده است، اما هم‌زمان با رشد جمعیت، نرخ رشد آن‌ها کاهش یافته است. به واسطه توسعه اقتصادی گسترده، بسیاری از افرادی که خیلی پایین‌تر از خط فقر بوده‌اند به آن نزدیک شده‌اند و هم‌زمان با افزایش درآمدها در بسیاری از بخش‌های جهان، تعداد افرادی که در فقر شدید به سر می‌برند در حال کاهش است. بر اساس برخی مدل‌ها و برآوردها، طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۳۰، این تعداد می‌تواند حدود ۵۰ درصد کاهش یابد. تعداد افرادی که در فقر شدید به سر می‌برند در آسیای شرقی - به ویژه در چین - به میزان شایان توجهی کاهش یافته است و انتظار می‌رود به دلیل رشد سریع اقتصادی این تعداد بیش از پیش کاهش یابد. همچنین انتظار می‌رود تعداد افراد فقیر در آسیای جنوبی و خاورمیانه و نیز در آفریقای شمالی به سرعت کاهش یابد. با این وجود طی ۱۵ تا ۲۰ سال آینده میانگین افرادی که در فقر شدید به سر می‌برند، حدود ۱۰ درصد خواهد بود (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲).

از جمله پیامدهای کاهش فقر می‌توان به افزایش مصرف‌گرایی، افزایش دسترسی به امکانات آموزشی، تفریحی و... اشاره کرد. بنابراین، باید در تدابیر مرتبط، ارتقای کمی و کیفی امکانات را مدنظر داشت.

^۵ Hausmann

۱-۳-۷. ارتقای سلامت و کاهش مرگ و میر

قرن بیستم شاهد سریع‌ترین کاهش مرگ و میر در تاریخ بشر بوده است. در دوره ۱۹۵۰-۱۹۵۵، امید به زندگی در سطح جهان ۴۸ سال بود و در ۲۰۰۵-۲۰۱۰ به ۶۸ سال رسید. پیش‌بینی می‌شود امید به زندگی در بدو تولد در سطح جهان طی دوره ۲۰۴۵-۲۰۵۰ به ۷۶ سال و طی دوره ۲۰۹۵-۲۱۰۰ به ۸۱ سال برسد. مناطق بیشتر توسعه‌یافته، طی سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۵۵ بالاترین امید به زندگی را داشته‌اند (۶۶ سال). طی دوره ۲۰۰۵-۲۰۱۰ امید به زندگی در این مناطق به ۷۶/۹ رسیده است، یعنی ۱۱ سال بیشتر از مناطق کمتر توسعه‌یافته که امید به زندگی در بدو تولد در آن‌ها ۶۵/۹ سال است. در دوره ۲۰۱۰ تا ۲۱۰۰، پیشرفت نظام‌مند در مقابله با مرگ و میر و کاهش میزان مرگ و میر کودکان، امید به زندگی در بدو تولد را در مناطق بیشتر توسعه‌یافته به ۸۸/۲ سال و در مناطق کمتر توسعه‌یافته به ۸۰/۱ سال می‌رساند و شکاف مرگ و میر بین این دو گروه را کاهش خواهد داد (سازمان ملل متحد، ۲۰۱۱).

۱-۳-۸. رشد طبقه متوسط و تقاضای کالاهای مصرفی

طی ۱۵ تا ۲۰ سال آینده، هم تعداد و هم درصد طبقه متوسط در کشورهای در حال توسعه، افزایش می‌یابد. برخی پیش‌بینی‌ها رشد تعداد این طبقه تا ۳ میلیارد نفر را برای سال ۲۰۳۰ پیش‌بینی کرده است. تحلیل‌ها نشان می‌دهد که سریع‌ترین رشد طبقه متوسط در آسیا روی خواهد داد و در بلندمدت هند از چین پیشی خواهد گرفت. مطالعات مختلف، نرخ رشد طبقه متوسط آفریقا را سریع‌تر از سایر نقاط جهان پیش‌بینی می‌کند (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲). رشد طبقه متوسط، افزایش مصرف‌گرایی را به دنبال دارد. در نتیجه، لزوم فرهنگ‌سازی و ترویج مفاهیم اقتصاد مقاومتی و پرهیز از مصرف‌گرایی افراطی، مطرح می‌شود.

۱-۳-۹. افزایش شکاف درآمدی و ثروت

بر اساس گزارش آکسفام، در ۲۰ سال اخیر ۱ درصد از جمعیت ثروتمند جهان در کشورهای توسعه‌یافته توانسته‌اند بیش از ۶۰ درصد بر درآمدها و دارایی‌های خود بیفزایند، در حالی که فقر در سراسر جهان به‌ویژه آفریقا، آمریکای لاتین و کشورهای آسیایی گسترش یافته است. علاوه بر این، بحران جهانی اقتصاد باعث شده است جغرافیای فقر نسبی و مطلق در اروپا و آمریکای شمالی هم به شکلی چشم‌گیر توسعه یابد و بسیاری از شهروندان کشورهای ثروتمند اروپایی و آمریکایی نیز طعم تلخ فقر و بی‌عدالتی را بیش از پیش تجربه کنند. آمار گزارش آکسفام به افزایش ۲۴۰ میلیارد دلاری درآمدهای ۱۰۰ نفر از نخستین افراد فهرست ثروتمندان جهانی مربوط می‌شود که تنها در سال ۲۰۱۲ به دست آمده است. این در حالی است که صدها میلیون نفر از مردمان فقیر جهان با درآمد روزانه کمتر از یک دلار و ۲۵ سنت زندگی می‌کنند. بر اساس برآوردهای آکسفام، تنها درآمدهای یک سال این ۱۰۰ نفر می‌تواند چهار بار فقر را از جهان ریشه‌کن کند. همچنین در جریان بحران جهانی اقتصاد که از سال ۲۰۰۸ آغاز شد، تنها اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر جوامع قربانی شده‌اند و صاحبان ثروت در کشورهای جهان حتی از فرصت‌های پیش رو برای افزایش فاصله خود با طبقات پایین جامعه و افزایش شکاف‌ها و نابرابری‌های موجود در این زمینه استفاده کرده‌اند. در صورتی که اقداماتی برای کاهش فقر و نابرابری انجام نشود، حتی با وجود رشد اقتصادی پایدار در آفریقای جنوبی، تا سال ۲۰۲۰ یک میلیون نفر به تعداد افراد فقیر این منطقه افزوده خواهد شد (آکسفام، ۲۰۱۳).

برای مقابله با افزایش شکاف درآمدی، باید اقدامات و برنامه‌هایی برای آموزش و توسعه توانمندی‌ها، ایجاد اشتغال و توزیع عادلانه درآمد طراحی و اجرا شود.

۱-۳-۱۰. افزایش معنویت‌گرایی

در نیمه دوم قرن بیستم، دین تجدید حیات یافت. بر این اساس، متفکران اجتماعی، پیش‌بینی‌های قبلی را بازسازی کردند. این بار، کمتر متفکری زوال دین را پیش‌بینی می‌کند. بیشتر صاحب‌نظران معتقدند به واسطه فرایند جهانی شدن، ادیان به هم نزدیک شده است و ابعاد معنوی تقویت خواهد شد (خان‌محمدی، ۱۳۸۶).

هم‌زمان با حرکت کشورها به سمت اقتصاد پسامدرن، اهمیت مسائلی مانند معنویت بیشتر می‌شود. معنویت لزوماً مرتبط با امور روحی یا ادیان نیست، بلکه مربوط به معنای زندگی و خوشبختی کامل یا سعادت فراتر از درد و لذت است. معنویت به عنوان موج چهارم منجر به تغییر الگوی زیربنایی زندگی ما خواهد شد. این مسئله به‌ویژه هم‌زمان با تغییر هرم سنی به واسطه پیرشدن جامعه، اهمیت می‌یابد. الگوی کنونی این است: تولد، دانش‌آموزی، کار، بازنشستگی و مرگ. اما در مدل معنوی، معنویت در همه این مراحل وجود خواهد داشت. همچنین، «دوران دانش‌آموزی» هرگز به پایان نمی‌رسد، بلکه در طول زندگی فرد ادامه دارد: یادگیری مادام‌العمر. به علاوه، دوران «کار» نیز همیشگی خواهد بود، کار تبدیل به مأموریت، انجام مهم‌ترین امور و کسب درآمد مادام‌العمر خواهد شد. خدمت به جامعه نیز روزانه خواهد بود؛ هر روز، یافتن راهی برای کمک به دیگران (عنایت‌الله، ۲۰۰۵).

با افزایش معنویت‌گرایی، افراد به سمت خدمت به جامعه، کمک به هم‌نوعان و یادگیری دائمی حرکت می‌کنند.

۱-۳-۱۱. شکاف نسل‌ها

یکی از دغدغه‌های انسان از گذشته تا کنون، تفاوت رویکرد نسل جوان با نسل‌های قبل از خود است. برنامه‌ریزان اجتماعی، تربیتی و سیاسی همیشه به این مسئله مهم توجه داشته‌اند. تفاوت نسلی، خود را در نوع تفکرات، رفتارها، پوشش، تغذیه، جهت‌گیری‌ها و ... نشان می‌دهد. اکنون با گذشت بیش از سه دهه از ابتدای انقلاب شاهد آن هستیم که نسل سوم خواسته‌ها، مطالبات و نیازهای متنوع و متفاوتی دارد که با رویکرد فرهنگی نسل پدر و مادر، کاملاً متفاوت و حتی متضاد است (یزدانی، قادری، ۱۳۹۰).

در جامعه در حال گذار ایرانی (با دربرداشتن چهار نسل)، شکاف‌های مختلف و متنوعی دامن‌گیر جامعه است. وجود ارزش‌های چندگانه و متضاد در این جامعه در حال گذار، به بی‌ثباتی اجتماعی منجر می‌شود. در چنین شرایطی بستر برای رویش و پیدایش بسیاری از جریانات فکری بی‌اصالت و ناهنجار فراهم می‌شود. در این شرایط، به علت افول و فروپاشی شأن و منزلت گروه‌های مرجع سنتی در ذهن و روان نسل جدید (که درکی از دوران انقلاب و جنگ و نسل قدیم ندارد)، گروه‌های مرجع جدید و متنوعی پا به عرصه گذاشته است و سعی می‌کند با ارائه کالاهای فرهنگی و گفتمانی خود این نسل را به سوی خود جذب کند (تاجیک، ۱۳۸۷).

نسل سوم و چهارم به راحتی و بدون هیچ‌گونه استدلال یا پشتوانه فکری، آموزه‌های اصیل و ناب مذهبی را به چالش می‌کشد و خواهان مادی و عقلانی شدن دین است. در طیف نسل سومی‌ها، ساختار فکری یکسانی وجود ندارد تا آموزه‌های مذهبی بر مبنای آن استدلال شود. از طرف دیگر، طیف‌هایی از نسل سوم، به چالش کشیدن آموزه‌های دینی و سنتی و عرفی را دقیقاً مترادف با روشنفکری و فرهنگ و تجدد می‌دانند و عامل اصلی عقب‌افتادگی خود را وابستگی به این آموزه‌ها می‌دانند (یزدانی، قادری، ۱۳۹۰).

۱-۳-۱. شبیخون فرهنگی

تحولات اقتصادی و فناورانه پس از جنگ ۸ ساله، بروز و ظهور روحیه مصرف‌گرایی و گرایش به اشرافی‌گری، به تدریج سایه‌های تهاجم فرهنگی را به دنبال آورد؛ روندی که تا کنون ادامه داشته است. نابسامانی‌های فرهنگی که در دنیای رسانه‌های جدید پا به عرصه وجود گذاشته است، بسیار خزنده و آرام‌مسیر خود را طی کرده است و امروز به صورت آزاردهنده و تهدیدکننده در سطحی وسیع مشهود است. مقام معظم رهبری در سال‌های اخیر در سخنان خود به مفهوم «ناتوی فرهنگی» اشاره می‌فرماید: روند رو به تشدید شبیخون تا ناتوی فرهنگی، روندی است که از تهاجم فرهنگی شروع شده است، به ناتوی فرهنگی کشیده شده است و در حال گسترده‌تر و پیچیده‌تر شدن است. اگر در تهاجم فرهنگی، حرکتی آرام را مشاهده می‌کردیم، در ناتوی فرهنگی حرکتی برنامه‌دار، هدف‌دار و در حجم گسترده را شاهدیم. مهم‌ترین مسائلی که در ناتوی فرهنگی تبلیغ و ترویج می‌شود عبارت است از اصالت لذت، دنیاگرایی، بی‌اخلاقی اجتماعی، فردیت افراطی، سوداگری اقتصادی و ترویج بی‌بندوباری. مروجان این اصول، درصدد ایجاد بحران هویت و پوچی در میان جوامع اسلامی-انسانی هستند تا از این طریق بتوانند در خلاء ایجادشده در سطح افکار عمومی جامعه و به‌ویژه جوانان، هویتی را جایگزین هویت اصلی جوامع کنند که متناسب و تأمین‌کننده منافع آنان است (ملکی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲).

پیامد شبیخون و ناتوی فرهنگی، کم‌رنگ شدن عقاید دینی و اسلامی به‌ویژه در میان جوانان است. برای مواجهه با این مشکل، تقویت صنایع فرهنگی و ترویج مبانی و مفاهیم دینی با روش‌های نوین ضروری است.

۲-۳-۲. کلان‌روندهای فناورانه

کلان‌روندهای فناورانه در ۶ بخش بررسی شده است.

۱-۲-۳-۱. همگرایی فناوری‌ها

فناوری‌های همگرا به مجموعه چهار فناوری اطلاعات، زیستی، شناختی و نانو گفته می‌شود که در هم‌افزایی و یکپارچگی با هم می‌توانند به نیازهایی از انسان پاسخ گویند که تا کنون فناوری‌های دیگر قادر به آن نبوده‌اند. این قابلیت بی‌بدیل فناوری‌های همگرا، نتیجه ویژگی‌های ممتاز این فناوری‌ها و قابلیت همگرایی آن‌ها است. منظور از یکپارچه شدن و همگرایی فناوری‌های چهارگانه این است که در آینده نزدیک، بستر نانو به منزله فصل مشترکی عمل خواهد کرد که در آن قابلیت‌های مستقل فناوری‌های اطلاعات، علوم شناختی و زیستی، در قالب «ابر فناوری» ظاهر خواهد شد. این ابر فناوری، در آن واحد از توانایی‌های هر چهار حوزه برای ایجاد توانایی منحصر به فرد، استثنایی و بی‌نظیر استفاده می‌کند. هدف فناوری‌های همگرا، توسعه قابلیت‌های انسان و بهبود کیفیت زندگی است. برخی از تحولات ناشی از همگرایی این فناوری‌ها عبارت است از: بسط ادراک و ارتباطات انسانی، بهبود سلامت و توانایی فیزیکی انسان، تقویت بازدهی فعالیت‌های گروهی و اجتماعی، افزایش امنیت، وحدت بخشیدن به علم و آموزش، بهبود کیفیت سلامت انسان (پایا، کلانتری‌نژاد، ۱۳۹۰).

۲-۲-۳-۲. توسعه فناوری‌های رباتیک

تعداد کل ربات‌های تولید شده تا سال ۲۰۱۰، حدود ۲ میلیون دستگاه است که حدود یک میلیون از آن‌ها در حال کار است. در سال ۲۰۰۵ حدود ۱۲۶ هزار و ۷۰۰ ربات صنعتی جدید در کشورهای منطقه اروپا، آسیا و آمریکا نصب شده است که نسبت به سال ۲۰۰۴ از جهش ۳۰ درصدی برخوردار است. در منطقه آسیا نیز علاوه بر خودرو، صنایع قطعات

هفتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی؛ شرف؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی؛ شرف؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

الکترونیک، تجهیزات مخابراتی و رایانه نیز تأثیر بسزایی در گسترش بازار ربات‌های صنعتی داشته است. در سال ۲۰۱۰ فروش ربات تقریباً نسبت به سال ۲۰۰۹ دو برابر شده است و به ۱۱۸ هزار و ۳۳۷ دستگاه رسیده است که صنعت خودرو و صنعت الکترونیک بیشترین سهم را داشته‌اند. در سال ۲۰۱۰ کشور کره حدود ۲۳ هزار و ۵۰۰ دستگاه ربات به فروش رسانده است. در همین سال، در آمریکا رشد ۹۰ درصدی، در کانادا رشد ۱۱۰ درصدی و در اروپا رشد ۵۰ درصدی را شاهد بوده‌ایم. ژاپن و ایتالیا به ترتیب با تعداد ۱۷۱۰ و ۱۶۰۰ ربات به ازای هر ۱۰ هزار کارگر پیشتاز هستند (ملکی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲).

یکی از پیامدهای مهم توسعه فناوری رباتیک، واگذاری بسیاری از کارها به ربات‌ها و در نتیجه خطر بیکاری برای افراد غیرماهر است. جنبه مثبت توسعه فناوری رباتیک نیز افزایش کارایی و بهره‌وری صنایع مختلف با استفاده از این فناوری است.

۳-۲-۳. توسعه فناوری اطلاعات و شبکه‌سازی

توسعه فناوری اطلاعات، توانمندی‌های بی‌سابقه‌ای در زمینه سازمان‌دهی و روش‌های جدید همکاری بین افراد و گروه‌ها ایجاد خواهد کرد. جنبش‌های شبکه‌ای که به واسطه فناوری اطلاعات امکان‌پذیر شده است، ظرفیت خود برای ایجاد آشوب و توانایی جلب توجه سریع جهانیان به تغییرات سیاسی و اجتماعی را نشان داده است. به واسطه فناوری اطلاعات، مناطق جغرافیایی که در گذشته از هم جدا بود، به یکدیگر متصل می‌شود و این امر پیامدهای اقتصادی مثبتی خواهد داشت. از سوی دیگر شبکه‌سازی اجتماعی همچنان سلاح سیاسی قدرتمندی خواهد بود (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲).

تا سال ۲۰۳۰، افزایش نمایی داده‌ها در کنار قابلیت‌های نوظهور برای تحلیل آن‌ها، توانمندی‌های بی‌سابقه‌ای برای افراد و شبکه‌های متصل ایجاد خواهد کرد. هم‌زمان با افزایش کاربرد فناوری اطلاعات، چهار توسعه فناورانه، توانمندی‌های جدیدی برای افراد و گروه‌ها ایجاد خواهد کرد (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲):

- انتقال به معماری ابری، نرخ بهره‌برداری از زیرساخت رایانش را بهبود می‌دهد و استفاده از شبکه را بهینه خواهد کرد.
 - دستگاه‌های همراه تبدیل به پلت‌فرم‌های حسگر قوی می‌شود که امکان ردیابی و تحلیل تقریباً همه ارتباطات مبتنی بر فناوری را تا حد مطلوبی فراهم می‌کند.
 - ذخیره دیجیتال ارزان قیمت بدین معنی است که تقریباً همه داده‌ها را به صورت نامحدود می‌توان ذخیره و بایگانی کرد.
 - برنامه‌های رباتی - برنامه‌هایی که کارهای خودکار را در جهان متصل از طریق اینترنت اجرا می‌کند - به اندازه روبات‌های صنعتی فراگیر خواهد شد.
- طی ۱۵ تا ۲۰ سال آینده، جنبه‌های سخت‌افزار، نرم‌افزار و اتصال فناوری اطلاعات، از نظر ظرفیت و پیچیدگی و انتشار گسترده، رشد شایان توجهی را تجربه خواهد کرد. این رشد و انتشار، چالش‌های مهمی برای دولت‌ها و جوامع ایجاد خواهد کرد و آن‌ها باید به دنبال راه‌هایی برای استفاده از فناوری‌های جدید اطلاعاتی و در عین حال مواجهه با تهدیدهای جدید ناشی از این فناوری‌ها باشند (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲).

۳-۲-۴. توسعه فناوری‌های نرم

روندها و ویژگی‌های توسعه فناوری نرم عبارت است از (اندیشکده صنعت و فناوری، ۱۳۸۴):

- فناوری نرم، فناوری سخت را دگرگون می‌کند: توسعه شتابان فناوری‌هایی مانند نرم‌افزار، اینترنت، ژن و هوش مصنوعی و صنایع مرتبط با آن‌ها را می‌توان به نرم‌بودن آن‌ها نسبت داد. همه این فناوری‌ها در ذات خود ویژگی‌های نرم دارند، به مرور زمان بالغ می‌شوند، محصول تولید می‌کنند و جنبه نرم آن‌ها مدام در معرض نوآوری است.
- فناوری‌های نرم، صنایع جدیدی خلق می‌کنند: شناخته‌شده‌ترین صنایع فناوری نرم، نمونه‌هایی است که با فناوری مدیریت سروکار دارد و از آن جمله می‌توان به فعالیت‌های شرکت‌های مالی، شرکت‌های پشتیبانی و شرکت‌های ارزیابی فناوری اشاره کرد. فناوری‌های نرم ایجاد صنایع جدید با سرعت فراوان را تسهیل می‌کند و از این طریق، روند گذار از اقتصاد صنعتی به اقتصاد خدمات فکری را شتاب می‌بخشد.
- پیدایش سریع حوزه‌های نوین فناوری نرم: از دهه ۱۹۸۰ و همگام با روند جهانی‌سازی و اطلاعاتی‌شدن اقتصاد، روند بی‌پایان پیدایش فناوری‌های نرم جدید آغاز شده است. در حوزه فناوری کسب‌وکار، فناوری‌های جدیدی مانند فناوری تجارت الکترونیک، فناوری مراکز رشد، فناوری مجازی و فناوری نوین تأمین منابع مالی به وجود آمده است. این فرایند که صنایع خدمات فکری را به سرعت رشد می‌دهد، ارتقای فناوری‌های نرم را در پی داشته است.
- یکپارچگی بیشتر فناوری‌های نرم و سخت: یکپارچگی گسترده فناوری‌های نرم و سخت، فرصت کسب‌وکار بسیار بزرگی را رقم می‌زند که هم‌زمان بر محتوای فکری فناوری نرم می‌افزاید.
- مالکیت فکری، حق تکثیر و فناوری نرم: همگام با توسعه اقتصاد خدماتی، نوآوری در خدمات و نیز سازوکارهایی که نوآوری در خدمات را تشویق می‌کند، در اولویت قرار خواهد گرفت. فناوری نرم، فناوری بنیادین صنعت خدماتی است و حفاظت از حقوق مالکیت فکری برای حفاظت از نوآوری در فناوری نرم ضروری است.

۳-۲-۵. توسعه هوش مصنوعی و اشیای هوشمند

هوش مصنوعی، شاخه‌ای از علم رایانه و در واقع تلفیقی از سه فناوری یعنی شبکه‌های عصبی، سیستم‌های منطق فازی و الگوریتم تکاملی است. برخی کاربردهای هوش مصنوعی عبارت است از: لباس‌های هوشمند، آجر و ساختمان‌های هوشمند، کیف هوشمند، سامانه‌های حمل‌ونقل هوشمند، تسلیحات نظامی هوشمند، استفاده از برچسب‌های هوشمند برای ردیابی زندانیان، سامانه‌های هوشمند اعلام زمان مصرف دارو، میکروروبات‌های جراح و کارت‌های شناسایی هوشمند (فرزادپور، ۱۳۹۲).

۳-۲-۶. الهام از طبیعت برای توسعه محصولات جدید

بنا بر نظر بومن^۶ (مدیر مؤسسه فناوری نانوتک دانشگاه تگزاس)، طبیعت فناوری‌های خود را طی میلیون‌ها سال ایجاد کرده است و در حال توسعه آن است. باید با مشاهده روش‌هایی که طبیعت مشکلاتش را حل می‌کند، فناوری‌های خود را پیشرفته‌تر کنیم. نمونه‌هایی از کاربرد علم بیونیک عبارت است از ساخت نسل جدید رایانه‌ها با اقتباس از مغز و فکر انسان، ساخت هواپیماهای مدرن و سریع با اقتباس از بال پرستو، طراحی هواپیما و کشتی با الهام از ساختارهای زیستی پرندگان و ماهی‌ها، طراحی زیردریایی‌ها با الهام از بدن دلفین، طراحی خودروی بیونیک با الهام از شکل ماهی جعبه‌ای، الهام از گوش خفاش‌ها برای ساخت روبات‌های خودکار پرنده، تولید برق از زنبور و... (ملکی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲).

۳-۳. کلان‌روندهای اقتصادی

کلان‌روندهای اقتصادی در ۷ بخش بررسی شده است.

۳-۳-۱. اقتصاد جهانی چندقطبی

اواخر قرن نوزدهم، دوره بی‌ثباتی اقتصادی با نوسانات گسترده نرخ رشد بود. در دنیای امروز، بازارهای نوظهور در حال تغییر توازن قدرت اقتصادی هستند. کشورهای در حال توسعه از اقتصادهای بالغ به مثابه موتورهای رشدی برای خود استفاده می‌کنند و با جذب شرکت‌های چندملیتی به دنبال جذب میلیون‌ها مصرف‌کننده جدید هستند. از سوی دیگر، شرکت‌های سرشناس آمریکایی و اروپایی که طی چند دهه گذشته بر نظم اقتصادی جهان حکم‌فرما بودند، حال زمین را به گروهی از قهرمانان بازارهای نوظهور واگذار می‌کنند که نفوذی روزافزون دارند. این پیشرفت‌ها، جهانی چندقطبی با سرعت‌های مختلف را خلق کرده است که باعث تغییر روش انجام کسب‌وکار می‌شود (جوادی، ۱۳۹۱).

کشورهای در حال توسعه و اقتصادهای نوظهور در حال از بین بردن شکاف اقتصادی هستند. در سال ۲۰۵۰، چین با جمعیت ۱/۴ میلیارد نفر، تولید ناخالص داخلی ۴۴/۵ میلیارد دلاری خواهد داشت؛ یعنی سرانه درآمد ۳۱۳۵۷ دلاری. این ارقام، نشان‌دهنده تغییر توازن قدرت در اقتصاد جهانی است: از تسلط کشورهای گروه ۷ به اقتصادهای پویا و در حال رشد آسیا. چین در سال ۲۰۵۰، از نظر تولید ناخالص داخلی ایالات متحده آمریکا و اروپا را نیز پشت سر خواهد گذاشت (گریگز^۷، ۲۰۱۲).

چندقطبی شدن اقتصاد جهان می‌تواند بازارهایی جدید و قطب‌های اقتصادی بین‌المللی همسو با کشور ایجاد کند.

۳-۳-۲. جهانی شدن

از ملزومات نوین نظام بین‌الملل کنونی، حرکت به سوی جهانی شدن و پیوند جوامع بشری است. جهانی شدن در مفهوم عام آن عبارت است از ادغام بازارهای جهان در زمینه‌های تجارت، سرمایه‌گذاری مستقیم، جابه‌جایی و انتقال سرمایه، نیروی کار و فرهنگ در چارچوب سرمایه‌داری و آزادی بازار. مهم‌ترین نمود جهانی شدن در تجارت بین‌الملل است. تجارت رشد بیشتری نسبت به بقیه حوزه‌های اقتصادی داشته است. هر چند هنوز هم بخش عمده تجارت بین آمریکا، اروپا و ژاپن صورت می‌گیرد، اما از دهه ۹۰ به این سو، جایگاه کشورهای در حال توسعه نیز برجسته‌تر شده است. در اواخر دهه ۹۰، حجم تجارت جهانی به روزانه ۵/۱ تریلیون دلار رسیده است که هشت برابر سال ۱۹۸۶ است. حجم سرمایه‌گذاری‌ها نیز افزایش شایان توجهی داشته است و در اواسط دهه ۱۹۹۰، سرمایه‌گذاری متقابل به ۲۰ تریلیون دلار رسیده است که ده برابر سال ۱۹۸۰ است (دیلیمی‌معزی، ۱۳۸۷).

جهانی شدن، فرصتی برای حضور فعال در عرصه تجارت بین‌المللی و نیز سرمایه‌گذاری خارجی فراهم می‌کند.

۳-۳-۳. توسعه اقتصاد دانش‌بنیان

با افزایش نقش علم و فناوری در اقتصاد کشورها، نظریه‌های جدید رشد مطرح شد که افزایش به مقیاس بودن تابع تولید را مطرح می‌کند. از دهه ۱۹۸۰، نظریه‌پردازانی مانند پال رومر، مک‌کلاپ و دراگر ظهور عصر جدید

^۷ Gregosz

هفتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

اقتصادی را پیش‌بینی کردند که در آن، دانش منبع اصلی ثروت و تولید اقتصادی است (عظیمی، برخورداری دورباش، ۱۳۸۹). رومر در سال ۱۹۹۳، مدل یا نظریه جدید رشد اقتصادی را مطرح کرد و در آن دانش را پیشران رشد اقتصادی در نظر گرفت. این مدل، مدل رشد درون‌زا نامیده می‌شود (کیقبادی و همکاران، ۱۳۹۴). رومر معتقد است در اقتصاد مدرن باید تفسیر وسیع‌تری از مفهوم سرمایه ارائه کرد؛ دانش نیز نوعی سرمایه است. اقتصاد در عصر جدید از «اقتصاد منبع‌بنیان» فاصله گرفته است و به «اقتصاد دانش‌بنیان» نزدیک شده است. در این دوران، موفقیت بنگاه‌ها و اقتصادهای ملی، بیش از هر چیز، به اثربخشی استفاده از دانش و نوآوری بستگی دارد (عظیمی، برخورداری دورباش، ۱۳۸۹).

بر اساس نظریه جدید رشد، دانش با ارتقای روش‌های تولید و بهبود محصولات و خدمات، نرخ بازگشت سرمایه را افزایش می‌دهد (قانون بازده فزاینده). در نتیجه، با افزایش پیوسته سرمایه‌گذاری روی دانش و فناوری می‌توان نرخ رشد اقتصادی کشور را به‌طور مستمر افزایش داد (کیقبادی و همکاران، ۱۳۹۴).

یکی از شاخص‌هایی که برای سنجش حرکت به سمت اقتصاد دانش‌بنیان به کار می‌رود، شاخص جهانی نوآوری است. این شاخص، زیرشاخص‌های ورودی و خروجی نوآوری را در کشورهای مختلف ارزیابی می‌کند. ایران در سال ۲۰۱۷ با امتیاز ۳۲/۱ در جایگاه ۷۵ جهان (در میان ۱۲۷ کشور) قرار گرفته است (سومیترا^۱ و همکاران، ۲۰۱۷). این رتبه نشان‌دهنده بهبود شایان توجه وضعیت ایران در این شاخص است. اما در مقایسه با کشورهای منطقه، ایران جایگاه مناسبی ندارد و با توجه به روند توسعه اقتصاد دانش‌بنیان، باید با سیاست‌ها و برنامه‌های مناسب علم، فناوری و نوآوری در مسیر گذار به اقتصاد دانش‌بنیان گام بردارد.

۳-۳-۴. نقش‌آفرینی بیشتر کشورهای در حال توسعه در اقتصاد جهان

بر اساس گزارش بانک جهانی با عنوان افق‌های توسعه جهانی، تا سال ۲۰۳۰، نیمی از سرمایه و پس‌انداز موجود در جهان به ارزش ۱۵۸ تریلیون دلار در کشورهای در حال توسعه متمرکز خواهد شد، در حالی که این میزان اکنون کمتر از یک‌سوم است. به خصوص نقش کشورهای شرق آسیا و آمریکای لاتین در این زمینه پررنگ‌تر است. در این گزارش پیش‌بینی شده است که سهم کشورهای در حال توسعه از سرمایه‌گذاری در جهان تا سال ۲۰۳۰، سه برابر می‌شود و از یک‌پنجم در سال ۲۰۰۰ به سه‌پنجم در سال ۲۰۳۰ خواهد رسید (ملکی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲).

این روند، فرصتی مناسب برای نقش‌آفرینی ایران در اقتصاد جهانی فراهم می‌کند و باید با استفاده از فناوری‌های پیشرفته و به‌ویژه صنایع فرهنگی در مسیر رشد اقتصادی و نیز صدور فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و انقلابی گام برداشت.

۳-۳-۵. رشد اقتصادی

جهان در ۳۰ سال گذشته شاهد رشد سریع اقتصادی بسیاری از کشورهای کم‌درآمد بوده است. این رشد سریع، علاوه بر تغییر تعادل قدرت در سطح جهان به نفع برخی کشورهای در حال توسعه، باعث بهبود معیشت میلیون‌ها نفر در این کشورها شده است. طبق پیش‌بینی‌های انجام‌شده درباره آینده اقتصاد جهان، روند رشد سریع به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه همچنان ادامه خواهد یافت. طبق پیش‌بینی سیتی‌گروپ که در سال ۲۰۱۱ منتشر شد، اقتصاد جهان در بیست سال آینده به طور متوسط سالیانه ۴/۶ درصد رشد می‌کند که بخش عمده آن ناشی از رشد

^۱ Soumitra

هفتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

سریع در کشورهای در حال توسعه خواهد بود. در صورت تحقق این نرخ رشد، اندازه اقتصاد جهان در بیست سال آینده بیش از دو برابر اقتصاد امروز خواهد بود (ملکی فر و همکاران، ۱۳۹۲).

رشد اقتصادی جهانی، فرصتهایی بی نظیر برای اشتغال و حضور در اقتصاد جهانی ایجاد می کند و از سوی دیگر، اگر از این فرصت به خوبی استفاده نشود، کشور به بازار مصرف سایر کشورها تبدیل خواهد شد.

۳-۳-۶. افزایش قیمت انرژی

متخصصان حوزه انرژی معتقدند تقاضا برای انرژی طی ۱۵ تا ۲۰ سال آینده و در پاسخ به رشد سریع اقتصادی در جهان در حال توسعه، افزایش شایان توجهی (حدود ۵۰ درصد) خواهد داشت. آژانس اطلاعات انرژی ایالات متحده، افزایش یکنواخت تولید جهانی انرژی تا سال ۲۰۳۵ را پیش بینی می کند. سناریوی اصلی آژانس بین المللی انرژی نیز نشان دهنده رشد تولید جهانی سوخت های فسیلی کلیدی تا سال ۲۰۳۰ است (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲). با توجه به پیش بینی های نهادها و سازمان های مختلف متولی انرژی، روند قیمت انرژی تا سال ۲۰۴۰ افزایشی خواهد بود و کشف منابع جدید و نامتعارف نفت و گاز، تنها شیب افزایش قیمت را کاهش خواهد داد (ملکی فر و همکاران، ۱۳۹۲).

با توجه به این روند، استفاده از فناوری های نوین برای کشف و استخراج نفت و گاز و نیز توسعه انرژی های نو (هسته ای، خورشیدی، بادی و...) ضرورت می یابد.

۳-۳-۷. توسعه صنایع فرهنگی

در سال های اخیر، جامعه بین المللی بیش از پیش به نقش انکارناپذیر فرهنگ در توسعه پی برده است. مؤسسات گوناگون سازمان ملل با تمرکز دوباره بر نقش فرهنگ و صنایع فرهنگی به عنوان ابزاری در دستیابی به اهداف توسعه هزاره، پیشگام این امر به شمار می آیند (یونسکو، ۲۰۰۷). بر اساس گزارش آنکتاد، کل صادرات محصولات (کالاها و خدمات) صنایع فرهنگی و خلاق در سال ۲۰۰۸ به ۵۹۲ میلیارد دلار رسید که نشان دهنده نرخ رشد سالیانه ۱۴ درصد از ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۸ است. ارزش صادرات کالاهای فرهنگی و خلاق طی دوره ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۸ با نرخ سالیانه ۱۱/۵ درصد رشد کرده است و به حدود ۴۰۷ میلیارد دلار رسیده است. صادرات این کالاها از کشورهای در حال توسعه بیش از دو برابر شده و در دوره مشابه از ۷۶ میلیارد به ۱۷۶ میلیارد دلار رسیده است. صادرات خدمات خلاق نیز با نرخ سالیانه ۱۷ درصد رشد کرده است و از ۶۲ میلیارد به ۱۸۵ میلیارد دلار افزایش یافته است (آنکتاد، ۲۰۱۰).

توسعه صنایع فرهنگی کشور همسو با این روند، گامی است بلند و قوی در راستای ترویج مفاهیم ارزشی و فرهنگی کشور از یک سو و ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی از سوی دیگر.

۳-۴. کلان روندهای زیست محیطی

کلان روندهای زیست محیطی در ۶ بخش بررسی شده است.

۳-۴-۱. تغییر شرایط جوی و گرمایش زمین

پیش بینی می شود بارش باران در مناطقی مانند الجزیره و عربستان سعودی، به ترتیب ۴/۹ و ۱۰/۵ درصد و در ایران و عراق به ترتیب ۱۵/۶ و ۱۳/۳ درصد کاهش یابد. از سوی دیگر میانگین تغییر دما نیز در بسیاری از مناطق،

بهترین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

شایان توجه خواهد بود. گرمایش زمین، پدیده‌ای است که منجر به افزایش میانگین دمای سطح زمین و اقیانوس‌ها شده است. طی ۱۰۰ سال گذشته، کره زمین به طور غیرطبیعی حدود ۰/۷۴ درجه سانتی‌گراد گرم‌تر شده است. برخی دانشمندان معتقدند دهه‌های پایانی قرن بیستم، گرم‌ترین سال‌های ۴۰۰ سال اخیر بوده است. پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که گرم‌شدن زمین در سال ۲۱۰۰ باعث خشک‌سالی شدید، گرمای سوزان و توفان‌های وحشتناک خواهد شد. افزایش دی‌اکسید کربن، گازهای گلخانه‌ای و دامداری صنعتی به عنوان عوامل انسانی مؤثر بر گرمایش زمین ذکر شده است. مدل‌های تغییرات آب و هوایی، نشان می‌دهد که طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۱۰۰، میانگین دمای هوای سطح زمین بین ۱/۱ تا ۶/۴ درجه سانتی‌گراد افزایش می‌یابد (ملکی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲).

تغییر شرایط جوی، گرم شدن و کاهش بارندگی، لزوم توجه بیشتر به محیط‌زیست، کاهش مصرف آب و انرژی را مطرح می‌کند.

۳-۴-۲. توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر

سرمایه‌گذاری روی انرژی‌های سبز طی سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۱ با نرخ متوسط ۳۳ درصد در سال رشد کرده است و بیشترین رشد مربوط به بخش خورشیدی بوده است. رشد سریع در این بخش تا حدودی ناشی از کاهش هزینه انرژی بادی و خورشیدی و نیز برنامه‌های یارانه‌ای دولت‌ها بوده است. بر اساس برآوردهای «تأمین مالی انرژی‌های نو بلومبرگ»، پروژه‌های خورشیدی در مقیاس کوچک (کمتر از ۱ مگاوات)، در سه ماهه دوم ۲۰۱۲، ۲۲ میلیارد دلار منابع مالی جذب کرده است که نسبت به دوره مشابه در سال قبل، ۱۳ درصد رشد داشته است. در طول سال ۲۰۱۱، قیمت ماژول‌های خورشیدی ۵۰ درصد کاهش یافت و در پایان سال ۲۰۱۱، ظرفیت نصب‌شده انرژی‌های تجدیدپذیر در سراسر جهان ۵۰ درصد بیشتر از ظرفیت انرژی هسته‌ای بود (مجمع جهانی اقتصاد، ۲۰۱۳).

با اجرای سیاست‌های انرژی پاک و روند افزایشی قیمت سوخت‌های فسیلی، استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر و سرمایه‌گذاری روی آن‌ها، روبه‌رشد است.

۳-۴-۳. محدودیت منابع و بحران آب

با توجه به پیش‌بینی جمعیت و تولید ناخالص داخلی، انتظار می‌رود تقاضا برای مواد غذایی تا سال ۲۰۳۰ بیش از دو برابر شود، تقاضا برای آب نیز ۳۰ درصد افزایش یابد و به ۶۰ درصد برسد. از این رو ممکن است در کوتاه‌مدت و میان‌مدت برخی مناطق جهان با کمبود غذا مواجه شود. البته در بلندمدت، تأمین زمین و افزایش بهره‌وری، امکان تأمین غذا برای جمعیت آینده را فراهم خواهد کرد (دیلمی‌معزی، ۱۳۸۷).

برون‌یابی روندهای کنونی نشان می‌دهد که تقاضا برای غذا تا سال ۲۰۳۰، بیش از ۳۵ درصد افزایش خواهد یافت. مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهد که نیاز جهانی آب در سال ۲۰۳۰ به ۶۹۰۰ میلیارد متر مکعب افزایش خواهد یافت. در شرایطی که یک سوم جمعیت جهان با مشکل کمبود آب، دست و پنجه نرم می‌کنند، پیش‌بینی می‌شود با افزایش کمبود آب در جهان، در آینده نزدیک، بحران آب به معضلی جهانی تبدیل شود. بر اساس برآوردهای OECD، تا سال ۲۰۳۰، حدود نیمی از جمعیت جهان در مناطقی زندگی می‌کنند که با محدودیت شدید منابع آب مواجه است (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲).

هفتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

این روند، توجه به کاهش مصرف آب، توسعه فناوری‌های نوین برای مدیریت مناسب منابع آب به‌ویژه در کشاورزی و صنعت را ضروری می‌سازد.

۴-۳-۴. انقراض برخی گونه‌های گیاهی و جانوری

بر اساس گزارش ارائه شده در نشریه «تغییر شرایط جوی» با ادامه روند فعلی، تداوم روند گرمایش زمین و کنترل نشدن گازهای گلخانه‌ای، تا سال ۲۱۰۰ متوسط دمای کره زمین ۴ درجه بیشتر از امروز خواهد بود و در این صورت در این سال بیش از ۵۷ درصد از گونه‌های گیاهی و ۳۴ درصد از گونه‌های جانوری که هم اکنون روی کره زمین زندگی می‌کنند، منقرض خواهد شد. با تغییر شرایط جوی و گرمایش بیشتر زمین، تعداد بیشتری از گونه‌های گیاهان و حیوانات در معرض انقراض قرار خواهند داشت (ملکی فر و همکاران، ۱۳۹۲).

۴-۳-۵. توسعه فناوری‌ها و مشاغل سبز

در کمتر از سه دهه، سرعت رشد و توسعه کاربرد فناوری‌های سبز بسیار شگفت‌آور بوده است. فناوری‌های سبز سبب دگرگونی در زندگی اجتماعی انسان در ابعاد مختلف از بهبود در سلامت و بهداشت جامعه تا افزایش محصولات کشاورزی و ایجاد محیط زیستی پاک شده است. سرمایه‌گذاری‌هایی که در حال حاضر در زمینه فناوری سبز صورت می‌گیرد، به روشنی بیانگر جایگاه مهم این فناوری‌ها در اقتصاد دنیا است. این سرمایه‌گذاری‌ها که در سال ۲۰۰۱، یک درصد از کل صنایع را تشکیل می‌داد، حال به بیش از ۱۰ درصد افزایش یافته است. مشاغل سبز، مشاغلی است که به‌طور مستقیم ناشی از توسعه، تولید یا به‌کارگیری فناوری‌هایی است که مواد و منابع انرژی تجدیدپذیر را تقویت می‌کند؛ استفاده از منابع طبیعی را از طریق استفاده کارآمد و بهره‌ور از آن‌ها کاهش می‌دهد؛ و آلاینده‌ها و ضایعات سمی را کاهش می‌دهد یا حذف می‌کند. بنا بر گزارش سازمان جهانی کار، با سیاست‌های درست و اجرای صحیح آن‌ها و تغییر جهت به سمت اقتصاد سبزتر می‌توان بین ۱۵ تا ۶۰ میلیون شغل جدید در دو دهه آینده ایجاد کرد (ملکی فر و همکاران، ۱۳۹۲).

۴-۳-۶. آلودگی هوا و ریزگردها

روایت تلخ هم‌نشینی با ذرات گرد و غبار، چالش‌برانگیزترین رخداد زیست‌محیطی دهه اخیر کشور است. موضوعی که سلامت میلیون‌ها ایرانی را تحت تأثیر قرار داده است و هر سال تعداد روزهایی که آلودگی از حد مجاز بیشتر است، افزایش می‌یابد. تعداد استان‌های دارای پدیده گرد و غبار از ۳ استان در سال ۸۳، به ۲۵ استان در سال ۹۰ افزایش یافته است و میانگین تعداد روزهای ناسالم در سال به ۱۰۰ روز رسیده است. به نظر می‌رسد روند آلودگی هوا همچنان ادامه داشته باشد و تعداد روزهای ناسالم در حال افزایش خواهد بود (ملکی فر و همکاران، ۱۳۹۲).

با توجه به این روند، توجه به فناوری‌های نوین برای حل معضل آلودگی هوا، اهمیتی فزاینده دارد.

۵-۳. کلان‌روندهای سیاسی

کلان‌روندهای سیاسی در ۵ بخش بررسی شده است.

بهترین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

۳-۵-۱. توسعه قدرت نرم و قدرت هوشمند

با توجه به گستره وسیع کاربرد فناوری‌های نرم و محوریت انسان و جنبه‌های گوناگون وجود او در این کاربردهای اثربخش و تعیین‌کننده، عرصه دفاع نیز به شدت در حوزه اثر این فناوری‌ها قرار می‌گیرد. فناوری‌های نرم، به مثابه زیرساخت و بستر به‌کارگیری فناوری‌های سخت و همچنین به عنوان رویه‌ها، فنون مدیریتی و سامانه‌های اثرگذار بر اندیشه و روان انسان‌ها و جوامع در مقوله دفاع جایگاه ارزشمندی دارد (ملکی فر و همکاران، ۱۳۹۲).

قدرت نرم چین، جهان بعد از جنگ سرد را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. رئیس‌جمهور چین در جریان کنگره هفدهم حزب کمونیست چین از نیاز این کشور به افزایش قدرت نرم خود سخت گفته است. اتحادیه اروپا نیز از زمان شکل‌گیری خود در اوایل دهه ۱۹۹۰، به طور مؤثر از قدرت نرم استفاده کرده است تا گوی رقابت با آمریکا را برپاید و جایگزین آن شود. دیدگاهی که پس از قدرت نرم مطرح شده است، «قدرت هوشمند» است که نوسل در سال ۲۰۰۴ ارائه کرد (امامزاده فرد، ۱۳۸۹). بر اساس تعریف نای، قدرت هوشمند دیدگاهی در روابط بین‌الملل است که می‌تواند قدرت سخت و نرم را با یکدیگر ترکیب کند و به صورت راهبردی پیروزی‌بخش درآورد (نای، ۲۰۰۶).

با توجه به این روند، برای توسعه قدرت دفاع و نظامی ایران نیز باید توسعه قدرت نرم و هوشمند مدنظر قرار گیرد.

۳-۵-۲. قدرت یابی کشورهای شرقی

قدرت‌یابی کشورهای شرقی و انتقال کانون قدرت از کشورها به شبکه‌های غیررسمی، پیامدهای فراوانی تا سال ۲۰۳۰ خواهد داشت؛ به ویژه معکوس‌شدن رشد تاریخی غرب از سال ۱۷۵۰ و بازیابی وزن آسیا در اقتصاد و سیاست جهان. تا سال ۲۰۳۰، آسیا از نظر قدرت جهانی، بر مبنای تولید ناخالص داخلی، اندازه جمعیت، بودجه نظامی و سرمایه‌گذاری فناوری، از آمریکای شمالی پیشی خواهد گرفت. چین به تنهایی بزرگ‌ترین اقتصاد را خواهد داشت و ایالات متحده را پشت سر خواهد گذاشت. در عین حال، رکود و تنزل نسبی اقتصاد اروپا، ژاپن، روسیه ادامه خواهد داشت. اقتصاد سایر کشورهای غیرغربی مانند کلمبیا، مصر، اندونزی، ایران، آفریقای جنوبی، مکزیک، ترکیه و سایر کشورهای متوسط تا سال ۲۰۳۰ رشد خواهد داشت. اما بیشتر این کشورها بازیگران رده دوم خواهند بود، زیرا چین و هند بسیار بزرگ هستند. وقتی این کشورهای رده دوم با غول‌های غیرغربی چین و هند ترکیب شود، انتقال قدرت از غرب به دنیای نوظهور یا غیرغربی بیشتر آشکار می‌شود (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲).

۳-۵-۳. توسعه فناوری‌های مهلک و جنگ‌های سایبری

۱۵ تا ۲۰ سال آینده، شاهد طیف گسترده‌تری از ابزارهای جنگی خواهد بود، به‌ویژه توانمندی‌های حملات دقیق، ابزارهای سایبری و تسلیحات تروریسم زیستی. سلاح‌های سایبری اشکال مختلفی دارند، از جمله ویروس‌ها، کرم‌های رایانه‌ای، تروجان، حمله به سرورها و فیشینگ. مزایای حملات سایبری گم‌نام‌بودن فرد/سازمان مهاجم و کم بودن هزینه حملات است. رشد اتصال متقابل دستگاه‌ها و نرم‌افزارها شامل استفاده بیشتر از محیط ابری و یکپارچگی بین سامانه‌ها، آسیب‌پذیری رهبران فناوری را نسبت به حملات سایبری افزایش خواهد داد. روندهای موجود نشان می‌دهد که اتصال متقابل بین سامانه‌های نرم‌افزارهای و دستگاه‌های مختلف تبدیل به هنجار می‌شود و دسترسی از

هفتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی؛ شرف؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی؛ شرف؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

راه دور به انواع سامانه‌ها را امکان‌پذیر خواهد ساخت. با وابستگی بیشتر جوامع به نرم‌افزارها و سامانه‌های مختلف، پتانسیل آسیب‌رسانی سلاح‌های سایبری نیز افزایش خواهد یافت (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲).

۳-۴. کاهش جنگ‌های داخلی و افزایش جنگ‌های خارجی

از دهه ۱۹۷۰، تقریباً ۸۰ درصد جنگ‌های مسلح غیرنظامی و قومی داخلی در کشورهایی روی داده است که ساختار جوان (با میانه سنی کمتر از ۲۵ سال) داشته‌اند. جنگ‌های داخلی که بین سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۹ آغاز شده است، حدود شش سال ادامه داشته است و برخی از این جنگ‌های داخلی دهه‌ها طول کشیده است. در مقابل جنگ‌های بین کشورها که در همین دوره روی داده است، به طور متوسط دو سال به طول انجامیده است. از اوایل دهه ۱۹۹۰، اندازه و تعداد اقدامات پشتیبان صلح پس از جنگ‌های داخلی افزایش یافته است و در نتیجه فعالیت آن‌ها، نسبت کشورهای جوانی که یک یا چند جنگ داخلی را تجربه کرده‌اند از ۲۵ درصد در سال ۱۹۹۵ به ۱۵ درصد در سال ۲۰۰۵ کاهش یافته است. در سال‌های آینده، مخاطره جنگ‌های داخلی در کشورها و مناطق دارای ساختار سنی بالغ (با میانه سنی بیش از ۲۵ سال)، آسیای شرقی و کشورهای آمریکای لاتین و کارائیب (به جز بولیوی، گواتمالا، هائیتی و پاراگوئه) کاهش خواهد یافت (شورای ملی اطلاعات، ۲۰۱۲).

۳-۵. تبدیل شدن ایران به قدرتی مهم در منطقه و جهان

روزنامه النهار لبنان در یکی از گزارش‌های خود تأکید می‌کند که ایران در وضعیت فعلی و در سایه تحولات منطقه، از زمان انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹ به این سو، در اوج قدرت به سر می‌برد؛ حقیقتی که بسیاری از تحلیلگران منطقه نیز به آن اذعان دارند. این در حالی است که همه کشورهای و حکومت‌های منطقه در فضایی از تردید و بیم و امید به سر می‌برند. ایران علاوه بر برخورداری از قدرت منطقه‌ای چه در بعد سیاسی و چه در بعد نظامی، از چنان قدرت چانه‌زنی بالایی برخوردار است که در وقت مقتضی برای حفظ منافع خود بهترین و حساب‌شده‌ترین گام‌ها را برخواهد داشت و می‌تواند به خوبی بحران‌های پیش رو را پشت سر گذارد (ملکی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲).

۴. تحلیل فرصت‌ها و تهدیدها

به‌منظور تدوین آرمان، افق و تدابیر (سیاست‌های کلان) باید ابتدا فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از روندهای شناسایی‌شده، تعیین شود و سپس با توجه به آن‌ها اجزای سند الگوی پایه بازبینی شود.

جدول ۱. فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از روندها

فرصت‌ها	تهدیدها
<ul style="list-style-type: none"> معنویت‌گرایی و گرایش مردم جهان به اسلام برای پرکردن خلاء معنویت گسترش گفت‌وگو، انقلاب اسلامی، جریان بیداری و مقاومت ارائه عملی الگوی اقتصاد اسلامی به جهان نوآوری، کارآفرینی، توسعه مشاغل جدید و خلق ثروت امکان تأسیس کسب‌وکارهای سبز و دوست‌دار محیط زیست شبکه‌سازی و دورکاری به‌واسطه توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات 	<ul style="list-style-type: none"> افزایش صادرات و خلق ثروت اقتصادی ایجاد قطب‌های اقتصادی بین‌المللی همسو انتقال ارزش‌ها از طریق فروش کالاهای فرهنگی دسترسی به فناوری‌های پیشرفته‌تر دسترسی آسان‌تر به سرمایه‌های لازم برای توسعه گردش مغزها انتقال دانش و فناوری تقویت گردشگری و استفاده از آن برای انتقال پیام‌های فرهنگی به نسل جدید امکان دسترسی به بازارهای گسترده‌تر داخلی و بین‌المللی
	<ul style="list-style-type: none"> تغییر سبک زندگی و رواج مصرف‌گرایی از دست رفتن برخی مشاغل و افزایش بیکاری در مشاغل سنتی افزایش قدرت نرم غرب و اثرگذاری بر جامعه در قالب تهاجم فرهنگی و ناتوی فرهنگی تضعیف اصول و ارزش‌های اسلامی - ایرانی افزایش توقعات زنان ایرانی به تبعیت از روند جهانی مهاجرت نیروهای متخصص به خارج از کشور سرخوردگی اجتماعی، نبود انگیزه برای رشد، پیشرفت و تلاش

هفتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

فرصت‌ها	تهدیدها
<ul style="list-style-type: none"> • امکان توسعه کسب‌وکارهای دانش‌بنیان و خلق ثروت از فناوری و نوآوری • امکان توسعه صنایع فرهنگی، تولید نرم‌افزارها و بازی‌های رایانه‌ای، فیلم‌سازی، توسعه صنایع گردشگری و ایجاد اشتغال در حوزه صنایع فرهنگی • امکان صادرات کالاهای فرهنگی • نقش‌آفرینی بیشتر زنان در اقتصاد و کمک به اقتصاد خانواده 	<ul style="list-style-type: none"> • امکان صدور کالاهای ایرانی به خارج از کشور به واسطه رشد مصرف‌گرایی و افزایش قدرت خرید مردم • چندقطبی شدن جهان و امکان حضور فعال‌تر در بازارهای بین‌المللی و اقتصاد جهانی • امکان توسعه شهرهای هوشمند (مبتنی بر فناوری‌های نوین) و ارتقای مشارکت شهروندان در سیاست‌گذاری، اجرا و ارزیابی سیاست‌ها
	<ul style="list-style-type: none"> • شرایط پرفشار رقابتی برای تولید و تجارت، تضعیف بنگاه‌های سنتی • آسیب‌پذیری ناشی از شرایط منطقه و تحریم‌های بین‌المللی • افزایش هزینه‌های بهداشت و درمان • انتقال نیافتن ارزش‌های انقلاب به نسل‌های بعد • توسعه عرفان‌های کاذب

۵. پیشنهاد برای بهبود سند

با توجه به روندهای شناسایی‌شده، فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از آن‌ها و پیش‌نویس سند الگوی پایه، پیشنهادهای زیر برای بهبود سند ارائه می‌شود.

۱-۵. آرمان

در پیش‌نویس سند به «نظام آرمان‌ها» اشاره شده است، درحالی‌که معمولاً در اسناد راهبردی از «آرمان» استفاده می‌شود و نشان‌دهنده این است که «می‌خواهیم در آینده چه باشیم؟»
 آرمان ترسیم‌شده در الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت را می‌توان بدین شکل تدوین کرد: «دستیابی به جامعه‌ای متعالی، دانش‌بنیان، هوشمند و آینده‌نگر مبتنی بر ارزش‌های اسلامی». ارزش‌های بنیادین در این جامعه آرمانی عبارت است از: دین‌مداری، ولایت‌مداری، اخلاق‌مداری، قانون‌مداری، عدالت اجتماعی-اقتصادی، مسئولیت‌پذیری، توجه به حفظ محیط‌زیست و منابع طبیعی.

۲-۵. رسالت

در بیان رسالت، نیازی به تکرار ارزش‌های بنیادین نیست: رسالت عبارت است از «تعهد آگاهانه و عقلانی ملت و نظام جمهوری اسلامی ایران به حرکت در مسیر دستیابی به آرمان جامعه و تبیین، حفظ و گسترش تمدن اسلامی-ایرانی مبتنی بر ارزش‌های بنیادین».

۳-۵. افق

افق ترسیم‌شده باید در قالب جمله‌ای الهام‌بخش و بلندپروازانه بیان شود و توضیحات مرتبط با آن در بیانیه چشم‌انداز ارائه شود. پیشنهاد می‌شود افق بدین صورت بازنویسی شود: «در سال ۱۴۴۴، ایران کشوری است پیش‌تران معنویت و دین‌داری در سطح بین‌المللی، در میان ۲۰ کشور اول جهان از نظر اقتصادی، علمی و فناوری».
 ایران اسلامی در افق ۱۴۴۴، از تداوم رهبری فقیه، عادل، شجاع و توانمند و ضمانت کافی برای سیاست‌ها و قوانین مبتنی بر اسلام برخوردار است. ایران، کشوری است دانش‌بنیان و سرآمد در انسان‌سازی با سبک زندگی اسلامی-ایرانی، با مردمی متعهد به ارزش‌های بنیادین جامعه که با بهره‌گیری نظام‌مند از مشورت جمعی نخبگان (از طریق ایجاد اتاق‌های فکر) اداره می‌شود. با استفاده از رسانه‌های جدید و با حمایت از صنایع فرهنگی، صادرات کالاهای فرهنگی ایرانی-اسلامی و نیز توسعه گردشگری، ارزش‌های اسلام و انقلاب را به نسل جدید و جوانان جهان منتقل می‌کند. با خلق، اشاعه و بهره‌برداری از علم و فناوری و با حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان و توسعه کارآفرینی فناورانه، جایگاه ایران را در شاخص جهانی نوآوری و شاخص جهانی رقابت‌پذیری ارتقا می‌دهد و در میان ۲۰ کشور اول جهان قرار می‌گیرد. با توسعه کسب‌وکارهای سبز و دوست‌دار محیط‌زیست و بهره‌برداری از منابع

بهترین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

جدید انرژی (خورشیدی، باد، زیست توده، هسته‌ای) مشکلات زیست محیطی (آلودگی هوا، بحران آب، ریزگردها و...) را رفع می‌کند و محیط‌زیستی پایدار برای نسل آینده ایجاد می‌کند. با استفاده از فناوری‌های نوین، شهرهای هوشمند ایجاد می‌کند و امکان مشارکت شهروندان در تدوین، اجرا و نظارت بر اجرای سیاست‌ها و قوانین را فراهم می‌کند و همچنین امکان دسترسی آسان و همگانی به خدمات دولتی و قضایی را فراهم می‌کند. با ترویج مبانی ارزش‌های بنیادین، مبارزه با فساد را در جامعه نهادینه می‌کند و الگوی اقتصاد اسلامی را به جهان ارائه می‌کند. با توسعه قدرت نرم و هوشمند، قدرت کامل برای دفاع بازدارنده از عزت، حاکمیت ملی و استقلال، امنیت و تمامیت ارضی خود را حفظ می‌کند و عامل اصلی وحدت، اخوت اسلامی، ثبات منطقه‌ای، عدالت و صلح جهانی است.

۴-۵. تدابیر
با در نظر داشتن فرصت‌ها و تهدیدها و نیز آرمان و افق ترسیم‌شده، در بخش تدابیر، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۴-۵. ۱. تدابیر تعلیم و تربیت

در این زمینه پیشنهاد می‌شود تدابیر زیر افزوده شود:

- توانمندسازی و ارتقای مهارت‌های صاحبان مشاغل سنتی
- آموزش و ترویج مفاهیم کارآفرینی، کارآفرینی فناورانه و کارآفرینی در صنایع فرهنگی-مذهبی
- توسعه مهارت‌های جوانان متناسب با عصر جدید و فناوری‌های نوین (مهارت‌های تحلیلی، حل مسئله، آموزش‌های بین‌رشته‌ای)
- آموزش مهارت‌های صادراتی و بازاریابی، به‌ویژه با هدف توسعه صادرات محصولات فرهنگی-ارزشی بومی در بستر فناوری‌های نوین (بازاریابی محتوایی، بازاریابی اینترنتی و...)
- آموزش اصول و مبانی آینده‌پژوهی به‌منظور توسعه جامعه‌ای آینده‌نگر و آینده‌ساز
- توسعه و ترویج سواد اقتصادی جامعه، به‌ویژه اقتصاد اسلامی

۴-۵. ۲. تدابیر (نفوذ یا بسط) علم در زندگی

با توجه به اهمیت تجاری‌سازی علم و دستیابی به فناوری، پیشنهاد می‌شود عنوان این بخش به «تدابیر علم و فناوری در زندگی» تغییر یابد. همچنین افزوده شدن تدابیر زیر پیشنهاد می‌شود:

- تدوین و تصویب نقشه راه ملی توسعه فناوری به‌منظور تعیین فناوری‌های اولویت‌دار
- ایجاد سازوکار مناسب برای پایش و دیده‌بانی فناوری و شناسایی روند توسعه فناوری‌ها در آینده
- تشویق و حمایت از تجاری‌سازی نتایج پژوهش‌های دانشگاهی به‌ویژه در حوزه علوم انسانی اسلامی و فناوری‌های نرم
- ترویج مفاهیم وقف فناوری و تأمین مالی جمعی در راستای توسعه فناوری‌های پیشرفته بومی و ارتقای اقتصاد دانش‌بنیان
- تقویت صنعت سرمایه‌گذاری خطرپذیر و افزایش کمیّت و کیفیت صندوق‌های سرمایه‌گذاری خطرپذیر در راستای حمایت از توسعه فناوری‌های نوین و بومی

بهترین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

- شناسایی و معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری و مشارکت با شرکت‌های داخلی (به‌ویژه شرکت‌های دانش‌بنیان) به سرمایه‌گذاران خارجی صاحب فناوری
- به‌کارگیری سازوکارهای تشویقی برای ایجاد واحدهای تحقیق و توسعه در واحدهای صنعتی متوسط و بزرگ
- حمایت از پژوهشگران، به‌ویژه پژوهش‌های مربوط به حوزه علوم انسانی اسلامی، برای چاپ مقاله در مجله‌هایی با ضریب تأثیر بیشتر از متوسط جهانی در راستای ارتقای کیفی پژوهش‌ها و ارتقای جایگاه کشور در شاخص‌های جهانی علم و نیز ترویج مبانی و مفاهیم اسلامی-ایرانی
- تعیین اولویت‌های ملی، منطقه‌ای و استانی در پژوهش و فناوری به‌منظور هدفمند کردن فعالیت‌های پژوهشی و هدایت آن‌ها به سمت رفع نیازهای فناورانه منطقه/استان‌ها
- الزام شرکت‌های بزرگ بین‌المللی خواستار سرمایه‌گذاری در ایران به راه‌اندازی واحد تحقیق و توسعه در کشور
- ترویج فن‌بازارها و تسهیل و تشویق انتشار فناوری‌های تولیدشده در فناوری‌های نرم، صنایع بومی، دفاعی، هسته‌ای و... در دیگر صنایع کشور
- جذب سرمایه‌های ایرانیان مقیم خارج به‌عنوان پیشران سرمایه‌گذاری خارجی و نیز ارتباط دادن ظرفیت‌های فناوری استان‌ها به ایرانیان مقیم خارج از آن استان‌ها
- تأسیس و توسعه مناطق ویژه علم و فناوری به‌منظور کمک به استقرار شرکت‌ها و کسب‌وکارهای دانش‌بنیان ملی و بین‌المللی در این مناطق و توسعه صنایع بومی-منطقه‌ای
- تأسیس پارک‌های فناوری و مراکز رشد تقاضامحور پیرامون شرکت‌های بزرگ داخلی و استقرار شرکت‌های دانش‌بنیان کوچک مرتبط در این مراکز
- ارائه مشوق‌های لازم برای تعریف و اجرای پایان‌نامه‌های دانشجویی در راستای حل مسائل واقعی جامعه (اصلاح بند ۲ کنونی تدابیر علم)
- راه‌اندازی اتاق‌های فکر نخبگان در حوزه‌های مختلف علمی-فناوری و تعامل با مؤسسات و نخبگان بین‌المللی (اصلاح بند ۳ کنونی تدابیر علم)
- حمایت از برندسازی ملی و تقویت بنگاه‌های داخلی برای صاحب فناوری شدن، با هدف‌گذاری بازار داخلی و صادراتی (اصلاح بند ۱۰ کنونی تدابیر علم)
- اعزام کاردار فناوری به کشورهای مختلف و برقراری تعامل فناورانه بین شرکت‌های داخلی و بین‌المللی صاحب فناوری و نیز بازاریابی محصولات شرکت‌های دانش‌بنیان داخلی با تأکید بر صنایع بومی و فرهنگی
- ایجاد بسترهای ضمانت‌نامه‌ای (تضمین کیفیت، بیمه محصول) برای خرید محصولات دانش‌بنیان شرکت‌های ایرانی
- توانمندسازی بنگاه‌های داخلی فناوری‌محور از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی، حمایت از اخذ

هفتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

استانداردها و ارائه مشاوره‌های مدیریتی و صنعتی

۴-۳. تدابیر (حفظ) سلامت عمومی و محیط‌زیست

در این زمینه پیشنهاد می‌شود تدابیر زیر افزوده شود:

- حمایت ویژه از کارآفرینی در حوزه انرژی‌های پاک، مشاغل سبز و پروژه‌های مسئله‌محور در حوزه محیط‌زیست
- توسعه راهکارهایی برای ارتقای مشارکت و مسئولیت‌پذیری شهروندان در زمینه مسائل مرتبط با سلامت عمومی و محیط‌زیست (اصلاح بند ۶ کنونی تدابیر سلامت عمومی و محیط‌زیست)
- آموزش‌های خودمراقبتی و پیشگیری از بیماری‌ها در راستای کاهش هزینه‌های سلامت و درمان
- استفاده از فناوری‌های نوین و راهکارهای توسعه شهر هوشمند برای مدیریت مصرف انرژی و کاهش آثار زیست‌محیطی مخرب

۴-۴. تدابیر بسط عدالت اجتماعی

در این زمینه پیشنهاد می‌شود تدابیر زیر افزوده شود:

- پیشگیری و جلوگیری از جرم با افزایش آگاهی و تقوای عمومی و تسهیل مشارکت و نظارت شهروندان با استفاده از فناوری‌ها و رسانه‌های نوین (اصلاح بند ۸ کنونی تدابیر بسط عدالت اجتماعی)
- حمایت از کارآفرینی اجتماعی و توسعه کسب‌وکارهای خانگی در راستای توسعه عدالت اجتماعی و افزایش مشارکت اقتصادی زنان

۴-۵. تدابیر نظام‌سازی

در این زمینه پیشنهاد می‌شود تدابیر زیر افزوده شود:

- اصلاح نظام حاکمیتی کشور با تفکیک نهادهای سیاست‌گذار، رگولاتور (تنظیم‌گر) و مجری
- ایجاد نظام و سازوکار مناسب برای مشارکت فعال مردم در سیاست‌گذاری، اجرا و نظارت بر اجرای سیاست‌ها

۶. جمع‌بندی

نگارش سندی با افق ۵۰ ساله، مستلزم نگاه به آینده و در نظر داشتن تحولات و مقتضیات آینده است. یکی از رویکردهای مناسب برای چنین تحلیلی، تحلیل روندهای اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی است. در این مقاله، با هدف ارائه پیشنهادهایی برای بهبود سند الگوی پایه، روندهای آینده با استفاده از منابع رسمی و معتبر داخلی و بین‌المللی شناسایی و تحلیل شد. فرصت‌ها و تحلیل‌های ناشی از این روندها شناسایی شد و در نهایت پیشنهادهایی برای بهبود بخش‌های مختلف سند شامل آرمان، رسالت، افق و تدابیر ارائه شد. پیشنهاد ارائه‌شده برای آرمان، به این شرح است: «دستیابی به جامعه‌ای متعالی، دانش‌بنیان، هوشمند و آینده‌نگر مبتنی بر ارزش‌های اسلامی». رسالت پیشنهادی عبارت است از: «تعهد آگاهانه و عقلانی ملت و نظام جمهوری اسلامی ایران به حرکت در مسیر دستیابی به آرمان جامعه و تبیین، حفظ و گسترش تمدن اسلامی-ایرانی مبتنی بر ارزش‌های بنیادین». افق

هفتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

ترسیم شده نیز به این شرح پیشنهاد شده است: «در سال ۱۴۴۴، ایران کشوری است پیشران معنویت و دین داری در سطح بین المللی، در میان ۲۰ کشور اول جهان از نظر اقتصادی، علمی و فناوری». درباره تدابیر مختلف نیز پیشنهادهای متنوعی به ویژه با تمرکز بر انتقال ارزش های اسلامی، ارتقای نقش شهروندان در سیاست گذاری، اجرا و نظارت بر اجرای سیاست ها، توسعه کارآفرینی، توسعه اقتصاد دانش بنیان، توسعه تعاملات بین المللی، توسعه صادرات، توسعه صنایع فرهنگی و به کارگیری فناوری های نوین ارائه شد.

فهرست مراجع

- ۱) Dutta Soumitra. Lanvin Bruno. Wunsch-Vincent Sacha. (۲۰۱۷). The Global Innovation Index ۲۰۱۷; Innovation Feeding the World. by Cornel, INSEAD, WIPO
- ۲) Gregosz David. (۲۰۱۲). Economic Megatrends up to ۲۰۲۰. Konrad-Adenauer-Stiftung. Analysen & Argumente. NO. ۱۰۶
- ۳) Hausmann Ricardo. Tyson Laura D. Zahidi Saadia. (۲۰۱۲). The Global Gender Gap Report ۲۰۱۲. World Economic Forum
- ۴) Heilig Gerhard K. (۲۰۱۲). World Urbanization Prospects; The ۲۰۱۱ Revision. Department of Economic and Social Affairs Population Division
- ۵) Inayatullah Sohail. (۲۰۰۵). Spirituality as the Fourth Bottom Line. Retrieved (۰۴/۱۰/۱۳۹۶). From: <https://goo.gl/QARrDt>
- ۶) National Intelligence Council. (۲۰۱۲). Global Trends ۲۰۳۰: Alternative Worlds. Office of the Director of National Intelligence
- ۷) Nye Joseph S. (۲۰۰۶). Transformational Leadership and US Grand Strategy. Foreign Affairs
- ۸) Oxfam. (۲۰۱۳). The cost of inequality: how wealth and income extremes hurt us all. Oxfam Media Briefing
- ۹) UNCTAD. (۲۰۱۰). Creative Economy Report ۲۰۱۰: Creative Economy – A Feasible Development Option
- ۱۰) UNESCO. (۲۰۰۷). Statistics on Cultural Industries; Framework for Elaboration of National Data Capacity Building Projects. UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education. Bangkok. Thailand
- ۱۱) United Nations. (۲۰۱۱). World Population Prospects The ۲۰۱۰ Revision; Highlights and Advance Tables. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat
- ۱۲) United Nations. (۲۰۱۲). Population Ageing and Development ۲۰۱۲. Department of Economic and Social Affairs Population Division
- ۱۳) United Nations. (۲۰۱۵). World Population Prospects; Key findings & advance tables. Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat
- ۱۴) World Economic Forum. (۲۰۱۳). The Green Investment Report; The ways and means to unlock private finance for green growth. Switzerland
- ۱۵) امامزاده فرد پرویز. (۱۳۸۹). بررسی جایگاه قدرت نرم در سیاست: از دوران باستان تا زمان معاصر. فصلنامه مطالعات سیاسی. سال دوم. شماره ۷. بهار ۱۳۸۹. صص. ۱۴۳-۱۶۰
- ۱۶) اندیشکده صنعت و فناوری. (۱۳۸۴). فناوری های نرم؛ انواع و ویژگی ها. تهران. انتشارات مرکز آینده پژوهش علوم و فناوری دفاعی - مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی
- ۱۷) پایا علی. کلانتری نژاد رضا. (۱۳۹۰). چهارمین موج توسعه علمی - فناوری و پیامدهای فرهنگی و اجتماعی آن در ایران. تهران: انتشارات مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور
- ۱۸) تاجیک محمدرضا. (۱۳۸۷). شکاف یا گسست نسل ها در ایران امروز؛ تحلیل ها، تخمین ها و تدبیرها. مرکز تحقیقات

بهترین کتیرانس الگوی اسلامی ایرانی؛ از الگوی پایه به سوی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ نوزدهم و بیستم اردیبهشت ماه ۱۳۹۷

- استراتژیک مرکز تشخیص مصلحت نظام. معاونت پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی
- ۱۹) جوادی الهام. (۱۳۹۱/۰۴/۲۷). مدیریت در یک جهان چندقطبی. روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۲۶۹۱. بازیابی شده از: <https://goo.gl/czD۶FK>. از: (۱۳۹۶/۱۰/۰۴).
- ۲۰) خان محمدی کریم. (۱۳۸۶). آینده ادیان در چشم‌انداز جهانی. نشریه انتظار موعود. شماره ۲۱. آذر ۱۳۸۶
- ۲۱) دیلمی معزی امین. (۱۳۸۷). هزاره سوم و روندهای کلان نظام بین‌الملل. بازیابی شده (۱۳۹۶/۱۰/۰۴). از: <https://goo.gl/۲X۵uPV>
- ۲۲) عظیمی ناصرعلی. برخورداری دورباش سجاد. (۱۳۸۹). شناسایی بنیان‌های اقتصاد دانش‌بنیاد. تهران: انتشارات مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور
- ۲۳) فرزادپور محمدرضا. (۱۳۹۲). کاربردهای هوش مصنوعی. بازیابی شده (۱۳۹۶/۱۰/۰۴). از: <https://goo.gl/Kxs۳Km>
- ۲۴) کیقبادی مرضیه. ملکی فر فرخنده. فتح‌اللهی پور حمید. (۱۳۹۴). اقتصاد دانش‌بنیان و نظریه جدید رشد؛ همراه با نمای جهانی سیاست علم و فناوری در ۵۲ کشور. تهران: انتشارات آینده پژوه
- ۲۵) ملکی فر عقیل، شاوردی مرضیه، ملکی فر سیاوش. (۱۳۹۲). پروژه تدوین اسناد راهبردی و عملیاتی جامعه آزادگان در افق ۱۴۰۴ با رویکرد آینده‌نگاری، مؤسسه فرهنگی پیام آزادگان
- ۲۶) یزدانی عنایت‌الله. قادری علی. (۱۳۹۰). شکاف نسل‌ها؛ بررسی جامعه‌شناختی شکاف نسل‌ها از انقلاب اسلامی تا کنون. فصل‌نامه علمی-پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی. سال هشتم. شماره ۲۴. بهار ۱۳۹۰. صص. ۲۰۷-۲۳۸